

INGE SCHJELLERUP

OM MARSVINET I ANDINSK FOLKLORE

Offergave, krukke, delikatesse, kæledyr, skraldebøtte, varsel og røntgen

„Choq, choq, choq“ marsvinene trykker sig sammen i det inderste mørke hjørne af køkkenet, og grynter „choq, choq, choq“. Den indianske kvinde sidder i køkkenet ved ildstedet og råber til resten af familien: „Nu kommer der snart fremmede. Lyt til marsvinene“. Hun smider et læs alfalfa (fodergræs) hen til dem, og straks piler de frem og ændrer lyden til „cuy, cuy, cuy“.

Marsvinet (*Cavia porcellus*) hedder ligefrem *cuy* hos størstedelen af befolkningen i Andesbjergene i Sydamerika. På engelsk har dyret fået det meget misvisende navn *guinea pig*, sandsynligvis fordi det blev solgt for en guinea i England, da det blev introduceret dertil fra Brasilien i sekstenhundretallet.¹ Dronning Elizabeth I havde bl.a. et marsvin som kæledyr og var således medvirkende til at udbrede moden med at holde marsvin i Europa, som vi har gjort lige siden. Vi har fået dyrets navn fra Tyskland *Meerschweinchen*.

I Andeslandene Colombia, Ecuador, Peru og Bolivia har marsvinet en lang historie. De ældste arkæologiske fund af marsvinet som domesticeret husdyr går tilbage til omkring 5000 f.v.t. (Lumbreras 1974:37), og man har fundet mumificerede marsvin i grave fra kysten fra femhundredetallet (Gade 1967). I årtusinder har dyret således haft betydning som en kær kompagnon i køkkenet og som en delikatesse, man spiser ved festlige lejligheder. Også i dag er det en højt værdsat spise i de andine landsbysamfund. Som en ceremoniel ret bliver det tilbudt under de lokale skytshelgenfester og ved vigtige landsbyforhandlinger, ved indgåelse af ægteskab og *compadrazgo*, gudfaderinstitutionen.

Marsvinet indgår også som en af ingredienserne under de ceremonielle gavegivningsfester i højlandet i bl.a. Festen for de Tre Kors og San Antonio (Schjellerup 1989). Marsvin er også den vigtigste ret, der tilbydes de døde på allehelgensdag den 2. november, i påsken og ved juletid. På tidlige kolonitidsmalerier af Den sidste Nadver ser man et marsvin ligge serveret på fadet foran Jesus, der er omgivet af de tolv disciple. Marsvin serveres endvidere som en æresbevisning for en særlig gæst eller en politisk repræsentant. Dyret er således ikke kun et almindeligt dagligdags spisedyr, men et symbol på ære og værdighed, og det har en væsentlig social funktion, idet det forbinder det sakrale med det verdslige og signalerer velstand.

Marsvinet tilhører gnaverfamilien og lever kun af vegetabilsk føde. Det har et meget højt proteinindhold og lavt fedtindhold (Morales 1995:50), og man mener, at marsvinet

ligeftrem har bidraget med en stor del af proteinindholdet i den ellers proteinfattige kost i bjergene (Bolton 1979). Det domesticerede marsvin stammer fra en vild form (*Cavia aparera*), der stadig findes i Andesregionen i Peru og Bolivia.

Det lille vævre dyr lever sit liv i en flok på gennemsnitligt 5-10 dyr på de lerstampede gulve i bjergbøndernes huse og køkkener. Det spiser kartoffelskræller, majsblade, bælgge fra bønner og ærter og får frisk alfalfa, og er på den måde en god forbruger af organisk affald. Til gengæld producerer det cuy-ekskremer, der anvendes som værdifuld gødning i køkkenhaverne og på marken. Marsvinene kan blive op til otte år gamle, men gennemsnitsalderen er tre år, og de kan slagtes fra firmånedersalderen. Marsvin findes i stort set alle køkkener i det centrale Andeshøjland og det nordlige Argentina og forhandles på alle lokale markeder. På grund af dets korte formeringstid (to måneder) anses det for at være et vigtigt kosttilskud, og man satser nu her fra halvfemserne både nationalt og internationalt på at udbrede kendskabet til marsvinet som en ny „lørdagskyling“, en spise, der hidtil har været betragtet som „ussel“ indianermad, og derfor af lav prestige blandt mestitserne og den hvide befolkning i byerne.

De indianske kvinder har ofte et særligt forhold til deres cays, da de tilbringer en stor del af deres tid i køkkenet og tager sig af dem. Børnene leger med dem som en slags kæledyr og lærer tidligt at kende forskel på kønnene. Nogle indianske folk er af den opfattelse, at marsvinene trives bedst, hvor der er røg i køkkenet, bogstaveligt talt, fra det åbne ildsted (Bolton 1979:231). Kvinderne følger med i produktionen, og senere års udviklingsprojekter har gjort meget for at forbedre avlen til større og mere kødfulde dyr ved selektion og indretning af særlige marsvinebåse, der opbygges i køkkenerne.

Men marsvinet betragtes som ovenfor nævnt ikke kun som maddyr; de er også vigtige varselgivere. Ud over at kunne forudsige gæsters ankomst ved en særlig grynten, kan de også varsle dødsfald og meget andet ud fra deres forskellige lyde (Iberico Mas 1981:91). Bastien nævner fra sine undersøgelser i Bolivia, at marsvinet netop er et af de dyr, der har særlige egenskaber som varselgiver og samtidig evner til at formilde det overnaturlige. Marsvinets indvolde kan forudsige et landsbysamfunds skæbne eller varsle naturkatastrofer, der kan ødelægge høsten. Han fortæller, hvordan kollawayaerne i et ritual nærer jorden med blodet af mere end 70 marsvin, netop fordi de besidder evnen til at afværge eller neddæmpe kommende ulykker (Bastien 1985:80).

Marsvinet er især et vigtigt element i ritualer, der udføres for at afværge haglvejv ved Cuzco i Perus centrale højland. Når de mørke tunge skyer nærmer sig over bjergene, griber nogle af bønderne hver et marsvin og løber udenfor, og bevæger det op og ned, frem

En indiansk kvinde sælger sit marsvin på pladsen i Riobamba, Ecuador.
Foto: Inge Schjellerup.

og tilbage, så det skriger. Skrigene menes at kunne bede haglvejret om at gå væk. Marsvin bliver også anvendt i årlige ofringer til *Pacha Mama* (Moder Jord) og til bjergguderne. Tørrede marsvinefoster bliver brændt sammen med andre ofre under disse ritualer. *Pacha Mama* og bjergguderne er farlige, når de er sultne, og straffer dem, der ikke sørger for dem, derfor må de fodres regelmæssigt (Bolton 1979:239).

I det sekstende århundrede beretter spanske krønikeskrivere og præster fra Peru, at indianerne har mange marsvin, som de spiser under store fester – men at de også er et af de almindeligste offerdyr til guderne:

Det mest almindelige offerdyr er marsvinet, som de misbruger ikke kun som offergave, men til spådomme og til helbredelse med alle slags tricks. Hvis vi helt kunne afskaffe dem, ville det være godt, men alle indianerne har dem i deres huse, og de forøges hurtigt. Når de skal ofre dem, åbner de dem almindeligvis foran med deres tommelfingernegl.....de drukner dem også i en græskarbeholder med vand ved at holde hovedet nede til marsvinet dør, alt imens de taler til deres *huaca* (helligdom), dernæst skærer de dem op fra foroven og nedefter med latterlige ceremonier; det er den almindelige måde at dræbe dem på, når de skal bruges til at spå (Arriaga 1967:35, 42).

...de [inkaerne] afbrænder andre hundrede lamaer, klæde og et tusinde hvide marsvin på den offentlige plads i Cuzco (i juli måned), for at solen og vandet ikke skal ødelægge de kommende tilsåede marker (Guaman Poma, 1936:249)

Marsvinet har således haft og har en meget vigtig ernæringsmæssig, økonomisk, social og religiøs funktion i de traditionelle andine samfund. Afbildninger af marsvin kendes tilbage til Moche- og Nazcakulturene ved Perus kyst fra femhundredetallet. Også inkaerne fremstillede marsvin i keramik.

Lerkrukke af form som et sammenrullet marsvin med marsvinefoster. Fra Inkatiden, omkring år 1500. Etnografisk Samling. Nationalmuseet.

På trods af århundreders spansk og anden europæisk indflydelse har mange oprindelige trosforestillinger og traditioner overlevet til i dag. Brugen af marsvin til at diagnosticere en persons sygdom er meget udbredt i Colombia, Ecuador, Peru og Bolivia, men der er hidtil kun foretaget meget få videnskabelige undersøgelser af emnet (Melchor og Pinedo 1994).

Man mener, at marsvinet kan optage/kopiere en persons sygdom i sig nærmest som et røntgenbillede, således at, når en curandero eller curandera (den mandlige eller kvindelige healer) har gnedet eller strøget den syge med et marsvin, vil man kunne se, hvilken sygdom patienten fejler ved at skære marsvinet op og analysere dets indvolde bagefter. På baggrund af analysen tilrettelægger curanderoen eller curanderaen den helbredelsesmetode, der skal anvendes. Den spanske præst Arriaga forstod imidlertid ikke helt, hvad det gik ud på, da han omkring år 1621 skrev: „*Hacarícuc*, eller *cuyrícuc* er spådomskunst ved brug af marsvin. Heksekunstneren åbner dem med sin fingernegl, og forudsiger ved at se, hvorfra blodet strømmer ud, eller hvilke indvolde der bevæger sig...“ (Arriaga 1967:35). Han nævner kun de såkaldte spådomskunster og tager ikke anvendelsen af marsvinet i helbredsceremonier alvorligt.

Under et af mine mange feltophold i Peru i august 1995 deltog jeg i en sådan helbredsceremoni i Ninatambo uden for byen Tarma i det centrale højland i Peru.

Curanderaen doña Espiritu Rumachawa Bautista, en kvinde på omkring 45 år, var blevet tilkaldt fra landsbyen Muruhuay af familien for at finde ud af, hvad en af de yngre mænd i familien fejlede. Martin Limaymanta havde følt sig sløj igennem længere tid, og kunne nu knapt nok arbejde i marken, da han havde besvær med at gå. Han havde besøgt en læge flere gange inde i byen og havde fået forskellige medikamenter, men da lægen ikke kunne diagnosticere, hvilken sygdom det drejede sig om, havde han foreslået, at Martin også opsøgte en curandero eller en curandera.

Curanderaen kom henad klokken ni om formiddagen med sin søn på ca. 14 år, der stod i lære hos sin mor. De medbragte ingredienser blev taget frem – stearinlys, aguardiente (sukkerrørsbrændevin), cigaretter, hvid malet majs, friske medicinske urter af salvie, eukalyptus, gyvel, rude og andre aromatiske planter samt cocoblade. Der blev hældt kogende vand og salt over urterne, der nu var blevet anbragt i et lille vaskefad på gulvet.

Efter at alt var gjort klar og lagt frem på træbænken, hvor curanderaen doña Espiritu og hendes søn sad, blev stearinlyset tændt, og hun begyndte straks at tage nogle cocoblade i munden sammen med en lille smule kalk og tyggede det sammen.² Herefter begyndte hun at ryge en cigaret.

Under træbænken lå en hvid plasticpose, der bevægede sig, her var marsvinet gemt. Curanderaen tog nu marsvinet (et hvidt og lysebrunt korthåret dyr) op med et fast greb bag nakken og pustede cigaretrøg på det, til det var helt indhyllet i en hvid tåge. Cigaretten blev holdt op i dets lille mund, og røgen steg langsomt til vejrs fra dens udånding. Dernæst blev marsvinet vasket i det nu lunkne urtevand, mens det udstødte småpibende lyde, og straks efter blev det lagt ned i plasticsækken igen.

Curanderaen pustede nu røgen fra cigaretten ned i plasticsækken, og hendes cocatygning fortsatte med lidt mere kalk. Tiden var inde til at indtage aguardienten, brændevinen. Curanderaen drak selv først, dernæst blev patienten budt et lille glas og derefter os andre, der overværede ceremonien. Don Martin fik atter et glas aguardiente og fortalte om sit sygdomsforløb, og om hvordan han tidligere var blevet helbredt ved hjælp af en curandera. Han tog sit tøj af, og lagde sig mellem nogle tæpper på gulvet kun iført underbukser.

Curanderaen hentede nu atter marsvinet frem af plasticsækken på samme måde med et greb bag om nakken og slog først korsets tegn med dyret på don Martins ansigt og pande, samtidig med at hun reciterede katolske bønner. Dernæst begyndte den egentlige strygning med dyret – hen over hovedet, på maven, på ryggen, på overarmene, underarmene (venstre side først), ned langs kroppen til benene (højre ben først), på fodsålerne og tilbage igen på området bag på benene oven for anklerne.

Curanderaen stryger patienten med marsvinet. Ninatambo, Peru. Foto: Inge Schjellerup.

Marsvinet blev holdt med curanderaens højre hånd, så det lå på ryggen under det meste af strygningen. Da det passerede området bag på benene, kunne man bemærke, at det sitrede svagt og peb. Doña Espiritu gjorde et ophold i recitationen og forklarede, at marsvinet straks registrerer, hvor sygdommen sidder, og at man kan mærke det med det samme. Marsvinet bliver under processen langsomt koldere og koldere for til sidst at dø af sig selv under strygningen. Det mest egnede marsvin til en sådan strygning eller gnidning skal være et ungt marsvin, ca. tre måneder gammelt, så det er let at få skindet krænget af skelettet bagefter. Curanderaen understregede, at det var meget vigtigt at lade marsvinet dø af sig selv; curanderaen må ikke klemme det for meget og derved kvæle det, da det efter hendes mening først på dødstidspunktet har optaget en kopi af patientens sygdom i sig. Marsvinets indvolde vil på denne måde afspejle patientens sygdom. Andre curanderos er imidlertid af den opfattelse, at marsvinet kun dør under processen, hvis patienten skal dø (Morales 1995). Curanderaen fortsatte gnidningen på området bag på benene, marsvinet peb lidt, og livet sivede stille og roligt ud. Strygningen havde da varet ca. en time.

Det døde marsvin blev nu holdt op ved stearinlyset, og der blev prikket hul på skindet ved halsen med en sikkerhedsnål. Med fingerneglen blev hullet gjort større, og skindet blev trukket af med vrangen udad fra halsen og nedefter. Don Martins mor, der også var til stede, og som havde fremskaffet alle ingredienserne, begyndte at ryge en cigaret og pustede røgen ud over det afskindede marsvin. Curanderaen tog atter fat i den døde krop for at analysere den nærmere. „Sikke nogle sorte pletter, der er på bagbenene“ – hun rensede bagbenene med noget af urte vandet fra vaskefadet på gulvet, og man så rent faktisk

tydeligt nogle mørke pletter. Alle indvoldene blev nu gennemgået minutiøst, og hvor der var mørke pletter eller andre anormaliteter, blev de noteret og kommenteret. Nogle særlige hinder om musklerne blev især kommenteret som værende usædvanlige; de findes ikke normalt i marsvin. „Du er blevet kold, forfærdelig kold og våd, men det er ikke kun af at arbejde i marken. Du har fået *susto*,³ har du ikke været oppe ved forfædrenes gravpladser? Du har været udsat for *sacha viento* (en særlig vind fra regnskoven). Du har dage, hvor du ikke kan spise, hvor du ikke kan få noget ned, og hvor du ikke har lyst til at stå op og arbejde. Er det ikke rigtigt? Dine ben gør ondt, og du har smerter i maven og i hovedet. Har du taget tabletter mod det?“ Don Martin nikker bekræftende: „Jeg fik piller og indsprøjtninger, men lige meget hjalp det“. Curanderaen understregede, at det, don Martin lider af, er *frio*, ikke kun forårsaget af kulde, men det er *susto*, koldt, underforstået at det skal kureres med noget varmt.

Det afskindede marsvin er nu klar til nærmere at blive analyseret. Foto: Inge Schjellerup.

I Andesområdet traditionelle sundhedssystem bliver sygdom betragtet som en ubalance i kroppen, der kan have forskellige årsager. Kosten bliver således klassificeret som *frio* kold eller *caliente* varm, og man kan udsætte sig forskyldt eller uforskyldt for *mal aire*,⁴ *susto*, *brujeria* (hekseri), og man kan blive fortryllet. Det er almindeligt at klassificere sygdommene ud fra deres oprindelse i tre hovedgrupper: 1. *daño*, negative kræfter, 2. *susto*, forhekselse, og 3. hvad vi anser for rigtige naturlige sygdomme. Alle tre grupper kan helbredes med varmt eller koldt, og curanderaen vurderer i hvert enkelt tilfælde, hvad der er den rigtige behandling.

Doña Espiritu undersøgte fortsat alle marsvinets indvolde og rensede dem af og til med urte vandet. „Du skal spise ristet byg og ris med ristede majs, gulerødder og drikke meget coca-te. Du må ikke tage flere tabletter. Om fjorten dage kommer jeg igen for at se, om du har fået det bedre, og så skal vi foretage en ny stryging med et marsvin“.

Det døde marsvins indvolde blev derefter gnedet godt ind i hvid malet majs med hvidløg og stænket til med olie og blomstervand, for som curanderaen sagde: patienten skulle blive rask. Skindet blev nu trukket på igen, og marsvinet lignede stort set sig selv. Det blev pakket godt ind først i avispapir og dernæst i en plasticpose. Først sent på aftenen ved 22-23-tiden skulle posen bringes langt ud på marken og smides væk. Curanderaen fortalte, at posen ikke måtte smides i floden, for så ville patienten fortsat lide af kulde-symptomer og få hævelser; den måtte heller ikke begraves, da rester af sygdommen i så fald ville blive tilbage. Det rigtigste var at smide posen ud på en fjertliggende mark, hvor resterne ville blive fortæret af et vildt dyr eller af en hund.

Marsvins indvolde dækkes med malet hvid majs og urter, inden det får skindet krænget på igen. Foto: Inge Schjellerup.

De sidste urter blev anbragt i en lerpotte (samme model som i inkatiden), og der blev tændt op under den, hvorefter de let opvarmede planter udsendte en behagelig duft i hele rummet, og patienten skulle indånde røgen. Hermed var ritualet forbi efter tre timer. Og alle de medvirkende og vi andre fortsatte en stund endnu med aguardienten.

Anvendelsen af marsvinet i traditionel andinsk medicin har dybe mytologiske rødder. Opfattelsen af marsvins helbredende kræfter og dets rituelle status er muligvis opstået i forbindelse med domesticeringsprocessen, forstået således at det vilde marsvin antages oprindeligt at være modtaget fra bjergguderne. Da marsvinet er en gave fra guderne, besidder det en særlig egenskab som forbindelsesled mellem mennesket og det overnaturlige. Menneskets evne til at bruge jordens naturlige elementer er et privilegium, mennesket har fået forærende, og det må anerkendes på passende måde. Det er en del af Andeskulturerne forkærlighed for reciprocitet – noget for noget. De helbredende egenskaber, man tillægger marsvinet, og dets evne til at kommunikere med naturen f.eks. ved at kunne optage sygdomme i sig, udnyttes af menneskene ved anmodninger og ritualer for at formilde

naturens vrede. Som tak for gode resultater må menneskene derfor bringe offergaver (Morales 1995:93). Brugen af marsvinet i helbredelsesriter er forbundet med fortiden, og dens udøvelse kan ikke forklares uden også at tage hensyn til, at analysen af marsvinets indvolde bygger på indianernes erfaringsgrundlag. Af samme grund er de første videnskabelige undersøgelser af fænomenet begyndt. Brugen af marsvin og det ritual, der er forbundet hermed spiller stadig stor rolle i nutiden, og der er intet, der tyder på, at det er på retur.

Noter

1. Marsvinet blev første gang beskrevet af Marcgrave i 1648, og en af de tidligste afbildninger findes på Albert Eckhouts maleri af en mamelukkvinde (1644), der kan ses på Etnografisk Samling, Nationalmuseet.
2. Tygning af cocoblade er en gammel andinsk skik, der indgår i mange aspekter af andinsk kultur. Det er ikke et narkotikum, som mange tror, men et dagligt nydelsesmiddel ved markarbejde, der tager træthed- og sultfølelse og bl.a. bruges som offergave til Moder Jord.
3. *Susto* er en form for forhekselse, der rammer folk, som bevæger sig ind på forheksede steder. Det kan være klippeformationer, sten eller særlige træer, der kan forhekse folk.
4. *Mal aire* betyder direkte oversat dårlig eller ond luft og forbindes ofte med forhistoriske gravpladser og gravhuler.

Litteratur

- Arriaga, Father Pablo Joseph de
1968 The Extirpation of Idolatry in Peru. Translated and ed. by L. Clark Keating. University of Kentucky Press.
- Bastien, Joseph W.
1985 Mountain of the Condor: Metaphor and Ritual in an Andean Ayllu. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Bolton, Ralph
1979 Guinea Pigs, Protein, and Ritual. *Ethnology* 18: 229-252.
- Gade, Daniel W.
1967 The Guinea Pig in Andean Culture. *The Geographical Review* LVII (2):213-224. American geographical Society, New York.
- Guaman Poma de Ayala, Felipe
1936 Nueva corónica y buen gobierno. Paris.
- Iberico Mas, Luis
1981 El Folklore Agrario de Cajamarca. Universidad Nacional de Cajamarca.
- Lumbreras, Luis
1974 The Peoples and Cultures of Ancient Peru. Smithsonian Institution.
- Melchor Arroyo, Salomon & Victor Reyna Pinedo
1994 Sobra del cuy y diagnóstico en la medicina tradicional peruana. Lima.
- Morales, Edmundo
1994 The Guinea Pig in the Andean Economy. *Latin American Research Review* 29 (3):129-142.
1995 The Guinea Pig. Healing, Food and Ritual in the Andes. The University of Arizona Press.
- Schjellerup, Inge
1987 Gift-Exchange Ceremonies in the Northern Highlands of Peru. *Folk* 29:43-53.